

علی چگینی^۱

نقش وزارت امور خارجه در سامان‌دهی امور دانشجویان ایرانی خارج از کشور

چکیده

موضوع تحصیل دانشجویان یک کشور در خارج از قلمرو سرزمینی آن، یکی از مسائل مبتلابه همه حکومت‌ها به‌عنوان یک فرصت و یا تهدید مطرح است و چگونگی تعامل با آنها از اصلی‌ترین وظایف امور کنسولی کشورها محسوب می‌شود. کشور ایران نیز که به‌صورت سستی به‌عنوان یکی از خاستگاه‌های تمدن و دانش بشری و نیز یکی از مراکز جذب و اعزام اهل علم و دانش است، از این قاعده مستثنی نیست. نقش وزارت امور خارجه به‌عنوان مسؤل امور کلیه اتباع ایرانی به‌ویژه دانشجویان در خارج از کشور، نقشی برجسته و انکارناپذیر است. ارائه تسهیلات و خدمات دانشجویی، هدایت تحصیلی و پیگیری امور فرهنگی و اجتماعی آنها در کشور متوقف فی‌ه و انتقال مسائل آنان به نهادهای سیاست‌گذاری و قانون‌گذاری از عمده وظایف وزارت امور خارجه و نمایندگی‌های جمهوری اسلامی ایران در خارج از کشور می‌باشد.

در این مقاله حضور دانشجویان ایرانی در خارج از کشور پس از پیروزی انقلاب اسلامی و نحوه تعامل وزارت امور خارجه با آنها بررسی و واکاوی شده است.

واژگان کلیدی: دانشجویان ایرانی خارج از کشور، وزارت امور خارجه، اداره امور دانشجویی، سامان‌دهی امور دانشجویان.

۱. علی چگینی رئیس اداره امور دانشجویی و بورس‌های وزارت امور خارجه است.

مقدمه

موضوع مهاجرت انسان‌ها به قصد آموختن علم و معرفت، یکی از قدیمی‌ترین مباحث تاریخ بشری است که به زمان و مکان، ملیت و نژاد، زبان و سایر ممیزات مردمان جهان ربط زیادی ندارد. مسیر و سرعت این حرکت نیز در طول زمان ثابت و یکسان نبوده است.

این که مبدأ و مقصد «دانشجویی» کی و کجا بوده است، بستگی تام به شرایط خاص مقاصد و مراکز تجمع اهل علم و طالبان دانش داشته و دارد.

ایرانیان از دیر باز به عنوان مردمانی تمدن‌ساز، اهل علم و فرهنگ در ردیف برترین‌های جهان در این زمینه شهرت داشته‌اند. هجرت به و از ایران به قصد فراگیری، تبادل و دانش‌افزایی یک موضوع کاملاً شناخته شده می‌باشد.

این موضوع پس از ورود اسلام به این سرزمین رشد و نمو بی‌نظیر یافت و تلفیق فرهنگ اسلامی و ایرانی که هر دو بر آموختن و آموزش به‌مثابه والاترین ارزش، هجرت برای تفقه^۱، تعلیم و تعلم را رنگی آسمانی داد و ایران‌زمین را قرن‌های متمادی به کانون علم و نورانیت و جذب دانش‌پژوهان از اطراف و اکناف تبدیل نمود. همان‌گونه که سفر اهل علم از ایران به دیگر نقاط تمرکز دانش در جهان نیز شدت و کثرت بیشتری یافت.

این نوشتار در پی تبیین خوبی و بدی موضوع سفر به خارج از وطن برای علم‌آموزی نیست، بلکه اشارتی به نگاه مثبت ایرانیان نسبت به علم‌اندوزی بدان جهت بود تا آنچه که در پی می‌آید، یک بررسی با رویکرد فرصت‌نگری و ایجابی به این مقوله مهم و نه تحلیلی از سر بدبینی و تهدیدانگاری باشد.

فایده چنین رویکردی در بررسی و ارزیابی نهادی به نام وزارت امور خارجه که خود را مسؤول تمامی اتباع کشور در خارج از مرزها با هر صنف و طیف و نوع تفکر و گرایش و فارغ از دلیل حضور آنها در غیر مام میهن می‌داند، ظاهر می‌گردد.

۱. فلو لا نفر منهن طائفه لیتفقها فی الدین (قرآن کریم).

این نوشتار در پی بررسی تحلیل چگونگی حضور دانشجویان ایرانی در خارج از کشور در دوران پس از پیروزی انقلاب اسلامی و تعامل وزارت امور خارجه با این حضور می‌باشد. البته پیش از آن ناگزیر از اشاراتی کوتاه به این پدیده پیش از پیروزی انقلاب اسلامی خواهد بود.

نگاهی به حضور دانشجویان ایرانی در خارج از کشور

الف) قبل از پیروزی انقلاب اسلامی

دانشجویان ایرانی در دو قرن اخیر به صورت فردی و یا سازمان‌دهی شده، تحت تأثیر رشد و توسعه علوم و فنون در مغرب زمین راهی آن دیار شده و این پدیده با شدت و ضعف و تحت تأثیر عوامل مختلف و به‌رغم نوسانات تا امروز ادامه داشته و دارد. تا جایی که هم‌اکنون جمهوری اسلامی ایران در زمره ۱۰ کشور اصلی فرستنده دانشجو به خارج قرار دارد. مطالعه زندگی‌نامه و شرح احوال و آثار نخستین فرنگ‌رفته‌های ایرانی برای تحصیل در طول تاریخ معاصر، ما را بیشتر با شرایط آن روزها آشنا می‌نماید. اگرچه آمار دقیقی از تعداد ایرانیانی که به قصد آموختن علوم و فنون در خارج از مرزهای ایران زمین در گذشته از کشور سفر کرده‌اند، در دسترس نیست، ولی می‌توان گفت که مقصد اولیه ایرانیان برای «دانشجویی» در اواخر قرن ۱۹ و نیمه اول قرن بیستم با کمی تسامح در مرتبه نخست کشورهای نظیر فرانسه، انگلستان، آلمان، اتریش و در مراتب بعدی اروپای شرقی، روسیه و هند و بیروت بوده است.

از دوران پس از جنگ دوم جهانی با پیدایش قدرت‌های جدید اقتصادی و علمی نظیر آمریکا که از آثار جنگ نیز تا اندازه زیادی به دور مانده بودند، مقصد بسیاری از دانشجویان خارجی از جمله ایرانیان از اروپا به «ینگه دنیا»^۱ و به تدریج به کشورهای نظیر کانادا و استرالیا تغییر یافت.

۱. تعبیر ینگه دنیا (Yeni Dunya) اصطلاح ترکان عثمانی است که به آمریکا اطلاق می‌کرده‌اند و به معنای دنیای جدید می‌باشد.

البته وجود اراده سیاسی و نوع هدایت مستقیم و غیر مستقیم حاکمیت کشورها برای عزیمت دانشجویان خود به کشورهای محل تحصیل، نقش اساسی را ایفا نموده است. تعلق و گرایش کشورها به بلوک های مختلف سرمایه داری و سوسیالیسم تأثیر زیادی در تعیین مقصد اتباع آنها برای تحصیل داشته است. همان گونه که دخالت مستقیم و جدی دولت ها در قالب اعزام بورسیه ها^۱ و یا اعطای بورسیه و امکانات و فرصت مطالعاتی از سوی کشورهای پذیرنده به اتباع دیگر کشورها نیز بی تأثیر نبوده است.

شاید بتوان اقدام مرحوم مبرور میرزا تقی خان امیرکبیر را در اعزام عده ای دانشجوی ایرانی به چند کشور برای فراگیری علوم و بازگشت آنها برای تقویت علمی دارالفنون و مراکز علمی محدود آن روزگار ایران، نخستین کار رسمی دولت ایران در فرستادن هدفمند دانشجو به خارج از کشور برشمرد.

اوج عزیمت دانشجویان ایرانی به خارج از کشور را در قالب های مختلف می توان در دهه پنجاه مشاهده نمود که رقمی بیش از ۵۰ هزار نفر را تشکیل می داد. پراکندگی دانشجویان مذکور با کمی تسامح به ترتیب در آمریکا، اروپای غربی، کانادا، هند، اروپای شرقی و استرالیا بود.

اغلب دانشجویان از امکاناتی نظیر بورسیه و یا ارز دانشجویی و وام تحصیلی برخوردار بودند. در کشورهای خاصی نظیر هند، دولت از طریق نمایندگی های خود کمک های مالی مختصری به تناسب شرایط کشور متوقف فیه، به دانشجویان ارائه می نمود. ضمناً تسهیلات دیگری نظیر صدور گذرنامه تحصیلی و درج مهر خروج رایگان و برخی از خدمات کنسولی برای دانشجویان در نمایندگی های سیاسی ایران به دانشجویان ارائه می نمودند.

طبق قانون وقت که تا چند سال پس از پیروزی انقلاب اسلامی نیز اجرا می گردید، هر دانشجوی ایرانی مقیم خارج از کشور پس از اتمام تحصیلات می توانست یک دستگاه اتومبیل بدون پرداخت عوارض وارد نماید. وزارت فرهنگ، علوم و هنر که مسئولیت آموزش عالی

۱. کلمه بورسیه (Bursie) از واژگان فرانسوی بوده و معادل کلمه انگلیسی آن (Scholarship) می باشد.

کشور را برعهده داشت، دخالت مستقیم چندانی درخصوص دانشجویان در خارج از کشور نداشت و بیشتر دانشجویان بورسیه را از طریق سازوکارهای داخلی نظیر میزان شهریه، هزینه‌ها، جذب و ... مدنظر داشت. البته سفرها و تماس‌های مستقیم و مقطعی محدودی نیز با دانشجویان ایرانی در خارج از کشور داشت که آن هم با هماهنگی و دخالت نمایندگی‌های سیاسی صورت می‌گرفت. در هر حال سفارتخانه‌ها و سرکنسولگری‌های ایران در خارج از کشور رابط و مسئول مستقیم دانشجویان ایرانی همانند سایر اتباع ایرانی مقیم خارج از کشور بودند.

روند مذکور تا پیروزی انقلاب اسلامی و سال‌های اولیه پس از آن ادامه داشت که با توجه به شرایط جدید و رویکردهای ناشی از پیروزی انقلاب اسلامی و تحولات پیرامونی آن، دچار تحول و تغییرات معنابهی گردید.

ب) پس از پیروزی انقلاب اسلامی

همزمان با پیروزی انقلاب اسلامی، جمع زیادی از دانشجویان ایرانی مقیم خارج از کشور، به منظور همراهی با مردم مسلمان و انقلابی و نیز مشارکت در بازسازی و سازندگی میهن خود به کشور بازگشتند. حتی گروهی از آنها قبل از اتمام تحصیلات خود عازم وطن شدند و در نهادها و سازمان‌های مختلف مشغول به کار گردیدند. البته با اشاره رهبران انقلاب اسلامی، اکثریت آنها به قصد اتمام تحصیلات در محل تحصیل باقی ماندند.

با عنایت به نقش تشکیلات دانشجویی دانشجویان ایرانی در خارج از کشور، به‌ویژه انجمن‌های اسلامی در فعالیت‌های انقلابی ضد رژیم شاه و نیز توجیه مردم و دانشگاهیان حوزه تحصیل خود نسبت به دستاوردهای انقلاب اسلامی و اهداف آن، اهمیت حضور دانشجویان ایرانی در خارج از کشور نسبت به گذشته بیشتر به چشم می‌خورد و تعامل مثبت و سازنده با آنها در راستای هرچه بیشتر تأمین منافع کشور یک ضرورت اجتناب‌ناپذیر بود. این موضوع خصوصاً پس از اخراج جمع زیادی از دانشجویان ایرانی در اروپا و امریکا و تحولات انقلابی آنها بیشتر جلوه داشت.

پیدایش دیدگاه‌های جدید به منظور ایجاد تحول در موضوع اعزام دانشجویان به خارج با توجه به شرایط و رویکردهای انقلابی و نوین کشور، به‌ویژه پس از آغاز انقلاب فرهنگی، تغییر در قوانین و مقررات مربوطه و حتی نگاه به حضور دانشجویان ایرانی در خارج از کشور را ضروری می‌نمود.

از سوی دیگر با تعطیلی دانشگاه‌ها در داخل و توقف پذیرش دانشجو، عزیمت متقاضیان تحصیل در خارج از کشور به یکباره سیر صعودی با نرخ رشد بالایی به خود گرفت. این موضوع با بروز جنگ تحمیلی، محدودیت‌های ناشی از آن نظیر تضییقات خروج ارز و مشکل مشمولیت، شرایط خاصی به خود گرفت که خارج از حوصله این نوشتار است.

از طرف دیگر به دلیل اوضاع خاص اداری، تجربه مسئولان جدید، شفاف نبودن بسیاری از مقررات، تغییرات سریع و عدم ثبات آنها، مسأله اعزام دانشجو به خارج دچار تحولات سریع و ناپایداری گردید. این موضوع به نوبه خود محدودیت حضور دانشجویان ایرانی در خارج از کشور را در پی داشت.

از سویی وضع مقررات محدودکننده و اعمال رویه‌های مضیق کنسولی درخصوص اتباع ایرانی به‌ویژه دانشجویان، از سوی کشورهای غربی پذیرفته دانشجو، کاهش تعداد دانشجویان ایرانی در کشورهای مزبور را شدت بخشید.

همچنین وجود پاره‌ای نظرات و سلايق منفی در میان عده‌ای از مدیران میانی دستگاه‌های ذی‌ربط نسبت به آثار فرهنگی تحصیل در خارج از کشور که بیشتر متوجه کشورهای غربی بود، نیز فضایی غیرمطلوب ایجاد کرده بود که رویکردهای مربوطه را تا اندازه‌ای تحت تأثیر قرار می‌داد.

قطع تدریجی وام ارزی مختص دانشجویان ارزیگیر، محدود شدن تسهیلات اعطایی به‌ویژه در هنگام بازگشت، نظیر ممنوع شدن وارد کردن اتومبیل بدون عوارض توسط دانشجویان و کارمندان دولت و... که اغلب به دلیل شرایط جنگی و مشکلات مالی صورت گرفت، از جمله دگر عوامل محدود شدن تعداد دانشجویان ایرانی در خارج از کشور بود.

تحولات مذکور به اعمال محدودیت‌ها درخصوص اعزام دانشجو به خارج از کشور، متوقف شدن برگزاری آزمون اعزام دانشجو، محدود شدن اعزام به رشته‌های بسیار محدود آن هم در مقاطع کارشناسی ارشد و دکترا، در قالب بورسیه و... منجر گردید.

کاهش سریع ارزش پول ملی کشور در مقابل ارزهای دیگر، موجب گردید که بسیاری از دانشجویان ایرانی که با هزینه شخصی و به صورت آزاد اعزام خارج جهت تحصیل بودند به کشورهای ارزان‌تر تغییر جهت داده و تمرکز سنتی دانشجویان ایرانی نیز متحول گردد.

مجموعه عوامل فوق باعث گردید که مسأله اعزام دانشجو به خارج از کشور و چگونگی ارائه خدمات به آنها در سطوح قانون‌گذاری نیز مورد توجه قرار گیرد و موضوع از سطح شورای عالی انقلاب فرهنگی و وزارت آموزش عالی آن زمان فراتر رفته و عملاً در قالب یک قانون تحت عنوان اعزام دانشجو به خارج از کشور^۱، به تصویب مجلس شورای اسلامی رسیده و به‌عنوان نخستین سنگ‌بنای یک روال منطقی و قانونی، (به‌رغم وجود پاره‌ای اشکالات) دستورالعمل کاری مسؤ‌ولان ذی‌ربط باشد.

در این میان وزارت امور خارجه و نمایندگی‌های سیاسی تابع آن به‌عنوان رابط و مسؤ‌ول اصلی دانشجویان ایرانی در خارج از کشور نیز از تغییرات و تحولات مذکور بی‌بهره نبوده و تحت تأثیر جو و اوضاع داخلی و نیز شرایط حاکم بر فضای روابط با خارج از کشور و... قرار گرفته بودند.

اما در مجموع به دلیل مأموریت اصلی این وزارت‌خانه و نمایندگی‌های سیاسی جمهوری اسلامی ایران در خارج از کشور که ارائه خدمات و تسهیلات به اتباع ایرانی، به‌ویژه قشر تحصیل‌کرده و فرهیخته را به عنوان سرمایه‌های بالارزش کشور، از وظایف اولیه خود می‌داند، چگونگی تعامل آن‌ها با دانشجویان تعامل با رویکرد فرصت‌محوری، ملی‌نگری بوده و تا اندازه‌ای شاید بتوان گفت متمایز از سایر دستگاه‌های ذی‌ربط بوده است.

۱. این قانون در چهار فصل و ۲۲ ماده در تاریخ ۱۳۶۴/۲/۵ به تصویب مجلس شورای اسلامی رسید.

پس از پایان جنگ تحمیلی و بروز گشایش‌های جدید در موضوع عزیمت دانشجویان به خارج از کشور و نیز افزایش یک‌باره و چند هزار درصدی متقاضیان تحصیلات عالیه در اثر افزایش سریع نرخ رشد جمعیت در دوران جنگ، کمبود ظرفیت‌های داخلی از یک‌سو و پیدایش کشورها و مقاصد جدید و ارزان‌تر نظیر کشورهای حوزه اروپای شرقی، روسیه و کشورهای نظیر اکراین، ارمنستان و... برای تحصیل از سوی دیگر، موضوع اعزام دانشجو وارد مرحله‌ای جدید گردید که به دنبال آن تحول در رویکردها و نگاه‌های دستگاه‌های ذی‌ربط را ضروری و اجتناب‌ناپذیر نمود.

در این میان وزارت امور خارجه نیز ضمن بازنگری سریع در رویه‌ها و مقررات، زمینه ارائه بیشتر و آسان‌تر تسهیلات به دانشجویان را فراهم آورده است که برخی از آنها به شرح زیر می‌باشد:

۱. طرح ساماندهی شرکت‌ها و موسسات خصوصی اعزام دانشجو به خارج از کشور

وزارت امور خارجه با توجه به افزایش تمایل جوانان ایرانی برای تحصیل در خارج از کشور، به لحاظ محدودیت دانشگاه‌های داخل و نیز افزایش زمینه سوءاستفاده بسیاری از افراد و مؤسسات اعزام دانشجو به خارج از کشور، آئین نامه‌ای رابه هیأت محترم وزیران پیشنهاد داد که مورد تصویب قرار گرفت. براساس آن، کارگروهی با مشارکت وزارتخانه‌های امور خارجه، فرهنگ و ارشاد اسلامی، بهداشت، اطلاعات، علوم، تحقیقات و فناوری و دادگستری در محل وزارت علوم تشکیل و نسبت به سامان‌دهی و کنترل فعالیت شرکت‌های مزبور اقدام نماید.

کارگروه مزبور طی فعالیت‌های مستمر و جدی خود در چهار سال گذشته علاوه بر سیاست‌گذاری و تعیین خط‌مشی‌های متناسب با سیاست‌های کلی کشور در زمینه آموزش عالی به نحو مثبت، موضوع تعامل شرکت‌های مزبور را با موضوع اعزام افراد با هزینه شخصی کنترل و هدایت نموده است. هر چند تا رسیدن به نقطه مطلوب فاصله زیادی وجود دارد.

۲. ارائه پیشنهادات و راه‌کارهایی برای اصلاح رویه اعزام دانشجو به خارج از طریق وزارت‌خانه‌های علوم و بهداشت

وزارت امور خارجه با ارائه گزارش‌های مستند و نیز پیشنهادات کارشناسی شده به نهادهای ذی‌ربط به‌ویژه وزارت‌خانه‌های علوم و بهداشت، نقش موثری در تعیین خط‌مشی‌های اعزام دانشجو به خارج از کشور داشته و دارد.

خوشبختانه با پیشرفت و توسعه امکانات علمی و آموزشی کشور، بسیاری از زمینه‌های اعزام دانشجو به خارج به‌عنوان بورسیه به‌ویژه در مقاطع کارشناسی و کارشناسی ارشد منتفی شده و اعزام در سطح بسیار محدودتر از گذشته و تقریباً به مقاطع دکترا آن هم در رشته‌های مورد نیاز - غالباً در گروه فنی مهندسی و پزشکی - منحصر شده است.

با تأسیس رشته‌های دکتری در بسیاری از زمینه‌ها، موضوع نیاز به اعزام افراد به خارج تا اندازه زیادی منتفی شده است. در مقابل برای شاغلین به تحصیل در مقاطع مذکور در دانشگاه‌های داخل، امکان گذراندن یک دوره مطالعاتی کوتاه‌مدت در رشته تحصیلی مورد نظر نیز در یک کشور خارجی بایکی از اساتید فن فراهم است. البته چنین دوره‌ای که خود یک اقدام مثبت برای دانش‌افزایی است، نقش مؤثری در آشنایی دانشجو با نظرات و مطالعات جدید در رشته موردنظر دارد.

۳. افزایش تسهیلات دانشجویی

در شرایط اولیه پس از پیروزی انقلاب اسلامی و به‌وجود آمدن جو ناشی از تغییرات در مدیریت‌ها و تحولات اداری، موضوع ارائه تسهیلات دانشجویی نیز دچار تحولات و بعضاً ابهاماتی گردیده بود.

وزارت امور خارجه با تلاش پیگیر و نیز فراهم آوردن راهکارهای متفاوت با هماهنگ‌کردن نظرات دستگاه‌های مختلف به‌ویژه سه نهاد وزارت علوم، تحقیقات و فناوری، وزارت بهداشت، درمان و آموزش پزشکی و سازمان نظام وظیفه، تسهیلات اعطایی به

دانشجویان را به حداکثر رسانده است. از همه مهم تر می توان به ایجاد تحول از نگاه بخشی به موضوع دانشجویان و ایجاد یک نگرش جامع به ویژه تعمیم توجه نهادهای ذی ربط از دانشجویان بورسیه به کل دانشجویان، به خصوص دانشجویان آزادی که با هزینه شخصی عازم تحصیل در خارج از کشور شده اند، اشاره نمود.

به عنوان نمونه موضوع اعطای تسهیلات به دانشجویان پس از تغییر محل اقامت، کم کردن زمان و کاهش چرخه اداری از طریق حذف و ادغام بسیاری از حلقه های زائد وارد مرحله نوینی گردید.

از سوی دیگر با اخذ موافقت مقام معظم رهبری و فرماندهی کل قوا مبنی بر عفو و رفع بسیاری از محدودیت های ناشی از مقررات نظام وظیفه عمومی، امکان تسری بخش زیادی از تسهیلات به دانشجویانی که با موضوع نظام وظیفه مشکل داشتند فراهم آمد.

با تدبیر وزارت امور خارجه و همیاری و همکاری سایر نهادها، هم اکنون ارائه تسهیلات دانشجویی در بیش از ۹۰ درصد از موارد، بدون استعمال از مرکز و از طریق واگذاری اختیارات به بخش کنسولی نمایندگی ها صورت می پذیرد.

این موضوع علاوه بر افزایش سرعت در کار، کاهش حجم نامه نگاری و مکاتبات زمان بر، آسایش و آرامش فکری دانشجویان و تکریم ایشان را فراهم آورده است.

موضوع ارائه خدمات دیگری نظیر فراهم کردن راهکار و رمینه استفاده از تخفیف در بلیط رفت و برگشت به مقصد میهن اسلامی که به دستور ریاست محترم جمهوری، آقای دکتر احمدی نژاد صورت پذیرفت، نیز از خدماتی است که وزارت امور خارجه از اواسط ۱۳۸۵ به بعد ارائه می نماید. البته این مهم به واسطه همکاری تنگاتنگ هواپیمایی جمهوری اسلامی ایران، وزارت خانه های علوم و بهداشت با وزارت امور خارجه و نمایندگی های سیاسی جمهوری اسلامی ایران در خارج از کشور صورت پذیرفته است.

از دیگر تسهیلات فراهم شده برای دانشجویان ایرانی مقیم خارج از کشور، توسط وزارت امور خارجه می توان به رفع مشکل بزرگ جمع زیادی از نامبردگان که با سپردن وثیقه

جهت خروج موقت و کوتاه‌مدت از کشور یا استفاده از معافیت تحصیلی داخل، به خارج سفر کرده و در یکی از دانشگاه‌های معتبر به تحصیل مشغول شده بودند، می‌باشد. بدین ترتیب که با اخذ موافقت ستاد کل نیروهای مسلح جمهوری اسلامی ایران، کلیه کسانی که تا پایان شهریور ماه ۱۳۸۵ از کشور با وثیقه خارج شده و در موعد مقرر به کشور مراجعت ننموده‌اند، با ارائه گواهی اشتغال به تحصیل در یک دانشگاه معتبر در کشور متوقف‌فیه، می‌توانند از تسهیلات مهر خروج ویژه دانشجویان بهره‌مند شده و از ممنوع‌الخروجی رهایی یابند.

بازگشت دانشجویان بورسیه و ارزگیر مستنکف

تعدادی از دانشجویان بورسیه دولت و نیز جمعی از دانشجویانی که با سپردن تعهد از ارز دانشجویی استفاده نموده ولی از بازگشت به کشور و انجام تعهدات خود، سرباز زده بودند نیز به واسطه ممنوع‌الخروج بودن، از تردد به میهن اسلامی محروم بودند و عملاً ارتباط آنها به واسطه این مانع، قطع شده بود.

وزارت امور خارجه با علم به مضار و منافع موضوع با دیدگاهی فرصت محور به منظور تبدیل یک ضرر و زیان مادی و معنوی ناشی از استنکاف جمع زیادی از دانشجویان بورسیه از بازگشت به کشور و ایفای تعهدات خود، به یک فرصت در بلندمدت، با نگارش گزارش‌های متعدد و نیز ارائه راه حل‌ها و پیشنهادات متعدد، وزارت‌خانه‌های علوم و بهداشت را به تشریک مساعی و یافتن راه‌حل اساسی جهت مرتفع نمودن مشکل ترغیب نموده و می‌نماید.

خوشبختانه دو وزارتخانه مزبور نیز با توجه به دیدگاه مثبت دولت، زمینه‌های متعددی را برای حل این مشکل فراهم نموده‌اند. از جمله این راهکارها، تسلیط بدهی‌ها، تسهیل تعهدات و... می‌باشد که تا حد مقبولی در این موضوع پیشرفت حاصل شده است.

۴. انتقال

موضوع انتقال دانشجویان ایرانی از دانشگاه‌های خارج به داخل همواره یکی از معضلات بزرگ بخش آموزش عالی بوده است که این مهم به ابتکار ریاست محترم جمهوری و پیگیری‌های وزارت امور خارجه و تدبیر وزارت خانه‌های علوم و بهداشت و تاحدودی دانشگاه آزاد اسلامی به درجات بسیار خوبی رسیده است.

هر چند تا رسیدن به نقطه مطلوب همچنان فاصله زیادی وجود دارد، خوشبختانه به‌رغم کوتاهی زمان از آغاز عملی کردن منویات ریاست محترم جمهوری و نیز محدودیت‌های بخش آموزش عالی کشور، هم در زمینه چگونگی انتقال و هم در بخش شهریه تحول بسیار چشمگیری صورت پذیرفته است.

آمار دانشجویان ایرانی خارج از کشور

هم‌اکنون بیش از ۴۸ هزار دانشجوی ایرانی در خارج از کشور در بانک اطلاعاتی نمایندگی‌های جمهوری اسلامی ایران دارای پرونده دانشجویی بوده و حدود ۱۰ هزار نفر دیگر که اغلب در آمریکا به تحصیل اشتغال داشته و فرزندان ایرانیان مقیم می‌باشند، به دلیل عدم احساس نیاز به تشکیل پرونده و یا محدودیت‌های فقدان نمایندگی جمهوری اسلامی ایران در کشور متوقف‌فیه تشکیل پرونده نداده‌اند.

در مجموع در پی سیاست‌های سریع دولت برای افزایش تسهیلات انتقال، گسترش و توسعه آموزش عالی در داخل و... روند و نرخ عزیمت دانشجویان به خارج از کشور برای دوره‌های کارشناسی و حتی پزشکی عمومی کُند شده و نسبت به سال‌های گذشته نرخ آن کاهش شدیدی یافته است.

در مقابل، نرخ عزیمت دانشجویان به خارج در مقاطع بعد از کارشناسی روند فزاینده‌ای یافته است، همچنین به لحاظ جنسیت، میزان عزیمت دختران نسبت به پسران کاهش چشمگیری یافته است، همان‌گونه که مسیر عزیمت دانشجویان از کشورهای

جدیدالتأسیس در جمهوری‌های سابق شوروی و دانشگاه‌های غیرمعتبر به سمت کشورهای با سنخیت بیشتر فرهنگی و اجتماعی در سطح علمی بالاتر، تغییر جهت پیدا کرده است. البته در این میان پدیده فرار مغزها و یا تعبیر جدیداً با مهاجرت نخبگان در قالب عزیمت برای تحصیل و کار و اقامت در کشورهای دیگر نایستی از نظر دور نگه داشته شود.

جدول آمار دانشجویان شاغل به تحصیل در خارج از کشور در سال ۱۳۸۶^۱

ردیف	کشور	تعداد	ردیف	کشور	تعداد	ردیف	کشور	تعداد
۱	آمریکا	۸۰۰۰	۱۶	برزیل	۱۰	۳۱	فرانسه	۲۱۲۹
۲	آلمان	۹۱۳	۱۷	ترکیه	۱۶۲۰	۳۲	فنلاند	۱۶
۳	آذربایجان	۱۲۱۲	۱۸	پاکستان	۴۰۰	۳۳	قرقیزستان	۲۰
۴	انگلستان	۵۵۰۰	۱۹	تایلند	۳۵	۳۴	فیلیپین	۹۷۰
۵	استرالیا	۳۰۰۰	۲۰	چین	۲۴۰	۳۵	کانادا	۱۶۶۷
۶	ارمنستان	۱۵۱۲	۲۱	چک	۱۵۸	۳۶	کره جنوبی	۱۱
۷	ایتالیا	۱۲۰۱	۲۲	رومانی	۲۳۰	۳۷	کویت	۱۵۰
۸	ایرلند	۴۵	۲۳	روسیه سفید	۳۵۰	۳۸	هند	۲۹۹۶
۹	اتریش	۵۹۵	۲۴	روسیه	۷۰۰	۳۹	هلند	۹۲۵
۱۰	امارات	۳۲۰۰	۲۵	زاین	۲۷۵	۴۰	عمان	۱۵
۱۱	اوکراین	۴۲۳۰	۲۶	سوریه	۲۵۰	۴۱	ویتنام	۲
۱۲	اردن	۵۰	۲۷	سوئد	۴۶۰	۴۲	دانمارک	۱۶
۱۳	بلغارستان	۷۸	۲۸	سوئیس	۲۵۰			
۱۴	یوسنی	۱	۲۹	مالزی	۴۰۰۰			
۱۵	پرتغال	۱۱	۳۰	مجارستان	۹۴۳			
جمع کل								۴۸۳۸۶

۱. مأخذ: اداره امور دانشجویی و بورس‌های وزارت امور خارجه.

نتیجه گیری

در مجموع نقش وزارت امور خارجه در زمینه امور مربوط به دانشجویان ایرانی در خارج از کشور، قبل و بعد از پیروزی انقلاب اسلامی، نقشی بارز، ایجابی و تکاملی بوده است.

از سویی تحولات وضعیت دانشجویی در خارج از کشور که تابع شرایط داخلی کشور به ویژه فضای ناشی از پیروزی انقلاب اسلامی، جنگ تحمیلی و ... بوده است، به سمت ثبات، منطق‌گرایی و نیازهای کشور به پیش رفته و در این میان محوریت و تأثیر وزارت امور خارجه یک موضوع بدون تردید می‌باشد.

افزایش تسهیلات برای دانشجویان ایرانی خارج از کشور و کاهش مشکلات ایشان موجب گردیده تا میزان تردد، علاقمندی، بازگشت و تعهد آنها به مام میهن روزبه‌روز افزایش یافته و آثار و برکات این تعهد در زوایای مختلف علمی و صنعتی کشور در عرصه‌های مختلف بروز و تجلی یابد.

وزارت امور خارجه به عنوان مسؤؤل اصلی و مستقیم دانشجویان در خارج از کشور به یاری دستگاه‌ها و نهادهای ذی‌ربط، به ویژه وزارت خانه‌های علوم و بهداشت و ستاد کل نیروهای مسلح با ایجاد تغییرات بنیادی در نوع نگاه به دانشجویان مقیم خارج از کشور و افزایش ارائه تسهیلات به آنها، فضایی از تکریم و دل‌بسنگی دانشجویان به کشور و نظام اسلامی فراهم آورده است که بایستی به دیده اعتنایم نگریسته شده و تداوم یابد.

از طرف دیگر اتخاذ سیاست و رویه هماهنگ تبلیغاتی و اطلاع‌رسانی، در کنار اهتمام جدی و ملی به توسعه کمی و کیفی آموزش عالی در داخل و بالفعل کردن بسیاری از ظرفیت‌های بالقوه، موجب خواهد شد که تب عزیمت بی‌رویه جوانان در هر رشته، هر کجا و با هر شرایط تا اندازه زیادی فروکش نموده و خانواده‌ها در خصوص تحصیلات فرزندان خود در داخل و خارج با بصیرت عمل نمایند.

از سوی دیگر بذل عنایت جدی به دانشجویان خارج از کشور، به ویژه در ابعاد فرهنگی

و هویتی، یکی از وظایف اصلی دولت می‌باشد که از طریق دستگاه‌ها و نهادهای ذی‌ربط به‌خصوص وزارت امور خارجه و نمایندگی‌های سیاسی و فرهنگی کشور اعمال می‌گردد. بدیهی است که حضور این حجم از دانشجویان ایرانی با این گستره جغرافیایی و تنوع در رشته، مقطع و ... می‌تواند به عنوان یک فرصت ارزشمند برای منافع ملی محسوب گردد. همان‌گونه که عکس آن نیز مصداق داشته و هرگونه اهمال و بی‌تدبیری در این خصوص می‌تواند این حضور را به یک چالش و تهدید جدی برای کشور تبدیل نماید.

منابع و مآخذ:

۱. گزارش‌های نمایندگی‌های جمهوری اسلامی ایران در خارج از کشور.
۲. گزارش‌های موجود در وزارت امور خارجه.
۳. گزارش ملی آموزش عالی ایران، ۱۳۸۴، وزارت علوم تحقیقات و فناوری، مؤسسه پژوهش و برنامه‌ریزی آموزش عالی.
۴. سازمان سنجش آموزش کشور (۱۳۸۵)، گزارش آماری پذیرفته‌شدگان و رشته محل‌های آزمون سراسری طی سال‌های ۱۳۸۰ تا ۱۳۸۴، معاونت فنی و آماری، انی و مطالعات فرهنگی.
۵. وزارت علوم، تحقیقات و فناوری، گزارش عملکرد پنج ساله دفتر گسترش آموزش عالی، سال‌های ۱۳۸۰ تا ۱۳۸۴.
۶. دانشگاه آزاد اسلامی از نمای نزدیک، اداره کل اسناد و مدارک دانشگاه آزاد اسلامی، مرکز انتشارات علمی، ۱۳۸۴.